

A Selyemút rejtett kincsei

Stein Aurél és az Ezer Buddha
barlangtemplomok

A Selyemút rejtett kincsei

Stein Aurél és az Ezer Buddha
barlangtemplomok

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára

Stein Aurél és a Selyemút

A Selyemút – Kínát a Földközi-tenger mellékével összekötő eurázsiai közlekedési útvonal – nem csupán kereskedelmi célokra szolgált, hanem a Nyugat és a Kelet nagy civilizációinak találkozási pontja is volt. A Kr. e. II. századtól kezdődően több mint egy évezreden át selymet, luxuscikkeket és egyéb kereskedelmi árukat szállítottak és cseréltek az út menti városokban, oázisokban, de egyben eszmék, vallási tanok, művészeti stílusok, technológiák terjedésének és meghonosodásának színtere is volt. A kínai, az indiai, az iráni, valamint a klasszikus nyugati kultúra keveredett és hatott itt egymásra. Ennek örökségét, írásos és tárgyi emlékeit kutatta Stein Aurél (Pest, 1862 – Kabul, 1943) régész-felfedező.

1907-ben, II. belső-ázsiai expedíciója során – a kiváló geológus és földrajztudós, Lóczy Lajos beszámolójának hatására – ellátogatott Dunhuangba, s az Ezer Buddha barlangtemplomok kéziratos és művészeti kincseinek felfedezése meghozta számára a világhírt.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének kiállítása a Stein Aurél hagyatékából származó fotók, térképek, levelek, kéziratok, valamint korabeli és modern kiadványok segítségével kalauzolja el a látogatót – követve a második belső-ázsiai expedíció útvonalát – a száz évvel ezelőtti nagy felfedezés helyszínére, s bepillantást nyújt a két kiváló tudós, Stein Aurél és Lóczy Lajos munkásságába.

Átkelés a Takla-makán dűnéi között, a Keriya folyó felé. Cat. Stein LHAS Photo 12/1(10)

Stein Aurél

Stein Aurél (1862-1943) Cat. Stein LHAS 39

Stein Aurél 1862. november 26-án Pesten született egy művelt polgárcsalád harmadik gyermekeként. Idős szülei helyett nevelésében és szellemi arculatának formálásában a legnagyobb szerepet anyai nagybátyja, Hirschler Ignác szemészorvos, a magyarországi szemészet megalapítója játszotta, aki révén már fiatalon megismerkedhetett a magyar szellemi élet legkiválóbb képviselőivel. Iskolai tanulmányait részben a magyar fővárosban, részben Drezdában folytatta, érettségit a pesti evangélikus gimnáziumban tett. Egyetemi tanulmányait – magyar állami ösztöndíjak segítségével – Bécsben, Lipcsében és Tübingenben folytatta, klasszika-filológiát,

indológiát és iranisztikát tanult, 1883-ban szerezte meg bölcsészdoktori oklevelét. 1884-1886 között Oxfordban, Cambridgeben és Londonban végzett kutatómunkát, közben 1885-1886-ban kötelező katonai szolgálatát teljesítve elvégezte a Ludovika Akadémia egyéves önkéntesi tanfolyamát. Mivel hazai egyetemeken nem tudott állást kapni, Indiába utazott, ahol az oktatás területén, illetve régészeti felügyelőként dolgozott nyugdíjazásáig.

Tudományosan kezdettől fogva India, Irán, Kína és a Nyugat közötti történeti kapcsolatok érdekelték, neve és tevékenysége ma már elválaszthatatlan a Selyemút történetétől.

Indiában töltött első évtizedében főleg filológiai tevékenységet folytatott, első nagy munkája a XII. századi kasmíri krónika, Kalhana *Rádzsataranginí* c. művének kritikai kiadása és fordítása volt. 1900-tól fordult érdeklődése a régészet felé, s Belső-Ázsiában, főleg Kelet-Turkesztán területén 1900-1916 között végzett ásatásaival a Selyemút homokba temetett emlékeit tárta fel, olyan forrásanyagot összegyűjtve, amellyel sikerült megvilágítani e terület történetét, művészetét, vallásait, régi nyelveit. 1926-ban Nagy Sándor útvonalát tisztázta Északnyugat-Indiában, majd érdeklődése a Selyemút nyugati része felé fordult, Irán területén végzett kutatásokat, ezt követte az Irak, Szíria és Transzjordánia területén a római limes kutatása. A második világháború alatt India területén kutatott. 1943-ban eljutott Afganisztánba, de a régi álom, hogy az ókori Baktria területén kutasson, már nem valósulhatott meg, mert megérkezése után néhány nappal, pontosan egy hónappal 81. születésnapja előtt, Kabulban elhunyt.

Stein Aurél munkatársaival Ulúgh-mazárban, 1908. március. Stein középen ül, lábánál kutyája, Dash. Tőle balra ül kínai titkára, Jiang Siye, jobbra két indiai munkatársa Lal Singh és Ram Singh, akik a térképezésben segítették. Cat. Stein LHAS Photo 37/5(79)

Nagybátyja, Hirschler Ignác révén már középiskolás korában látogathatta az Akadémia könyvtárát, ahol mint írta, a szülői házon kívüli legkellemesebb óráit töltötte. 1895-től külső tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, rövid budapesti tartózkodásai alatt többször tartott előadást az Akadémia szer-

vezésében. Egész életében adományaival támogatta a tudós társaság könyvtárát, végrendeletében nyomtatott könyveit, valamint kéziratai egy részét, s több mint 7000 darab-ból álló fényképgyűjteményét az Akadémia könyvtárára hagyta. E gyűjtemény katalógusai 2002-ben és 2007-ben jelentek meg.

Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciója (1877-1880)

A XIX. században a tudományos érdeklődés hazánkban a Kelet felé fordult: az őshaza felkutatása, népünk és nyelvünk eredetének tisztázása fontos kérdés volt, de Ázsia földrajzi, geológiai, etnológiai, zoológiai és botanikai leírásában is nagy szerepet játszottak magyar utazók, tudósok. E tudományos expedíciók sorába tartozik gróf Széchenyi Béla (1837-1908), az Akadémiát alapító Széchenyi István fia, kelet-ázsiai expedíciója is, melynek három tagja volt: Kreitner Gusztáv (1847-1893) osztrák térképész főhadnagy, Szentkatolnai Bálint Gábor (1844-1913) nyelvész, aki azonban beteg-

sége miatt visszafordulni kényszerült, és a geológus, geográfus Lóczy Lajos (1849-1920). A terepen végzett munkában a vezető szerepet Lóczy játszotta, s az ő nevéhez fűződnek az expedíció legfontosabb tudományos eredményei Belső-Ázsia és Nyugat-Kína geomorfológiája és paleontológiája területén. Az expedícióról a húsz hazai és külföldi szakember bevonásával elkészült *„Gróf Széchenyi Béla keletázsiai utazásának (1877-1880) tudományos eredményei”* c. három kötetes munka számolt be. Ferdinand von Richthofen (1833-1905), a világhírű földrajztudós – aki a Selyemút névadója is,

Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójának tagjai

hisz 1877-ben ő használta először a *Seidenstrasse* elnevezést – Lóczynak e kötetekben megjelent írásait a geológiai munka mester-műveinek tekintette.

Az expedíció 1879 április végén érkezett Dunhuang városába, amelynek első pontos, csillagászati helymeghatározáson alapuló kartográfiai felvétele is a Széchenyi-expedíció érdeme. Ellátogattak az Ezer Buddha barlang-templomokhoz, ott szerzett élményeikről, tapasztalataikról Lóczy és Kreitner is beszámolt az expedícióról írt munkáikban. Felismerték a műalkotások magas művészi színvonalát, érzékelték az itteni buddhista ábrázolások egyedi stílusjegyeit, s felhívták a figyelmet arra is, hogy számos veszély fenyegeti a műalkotásokat: azok elégtelen őrzése, szakszerűtlen restaurálása és újrafestése, a vallási intolerancia, a helyi rablóbandák támadásai, valamint az, hogy a hívők szálláshelyként is használják a barlangokat.

Széchenyi Béla expedíciója döntő szerepet játszott abban, hogy Stein Aurél ellátogatott Dunhuangba, anélkül, hogy sejtette volna, milyen hihetetlen értékű kincsek várják. Erről így írt:

„Barátom Lóczy Lajos, a Magyar Kir. Földtani Intézet kiváló igazgatója és a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, már 1902-ben felhívta figyelmemet a Tun-huangtól délre fekvő buddhista barlangokra, az „Ezer Buddha”

barlangjaira (Cs'ien-fo-tung). Lóczy, a ki mint Széchenyi Béla gróf expedíciójának tagja, úttörője volt Kan-szu-ban a modern földrajzi kutatásnak, már 1879-ben megfordult itten és Khináról szóló művében ismertette is a barlangokat. Magukkal ragadtak lelkes leírásai az ott látott pompás falfestményekről és sztukko-szobrokról és közel rokonságuk a régi indiai művészettel, mely rokonságot Lóczy – bár nem volt régész – felismerni vélte. Ez volt egyik főok, a mi arra indított, hogy expedícióm útitervét ily messze keleti vidékekre kiterjesszem, be egészen Khinába.”

1909-ben, a Magyar Földrajzi Társaság felolvasó estjén tartott előadásának végén hangsúlyozta, hogy „[...] boldoggá tett és biztatott az a tudat, hogy ott Ázsia legbelsőbb vidékén oly földre léptem, amelynek kikutatására Széchenyi gróf expedíciójával már három évtizeddel előbb igényt szerzett a magyar tudomány”.

Stein Aurél később minden Dunhuanggal kapcsolatos írásában hálás szavakkal köszönte meg Lóczynak, hogy hozzásegítette élete legnagyobb felfedezéséhez. Ő volt az egyetlen magyar tudós, aki Stein Aurél felkérésére részt vett egy expedíció tudományos eredményeit összefoglaló mű megírásában. Az I. belső-ázsiai kutatóútról 1907-ben megjelent *Ancient Khotan* c. munkában Lóczy Lajos írt elemzést a leletek körüli lösz- és homokmintákról.

Stein Aurél II. belső-ázsiai expedíciója (1906-1908)

A XIX. század utolsó éveiben, az akkor Kelet- vagy Kínai-Turkesztánnak nevezett területről, egyre nagyobb mennyiségben kerültek elő ismert és ismeretlen írású kéziratok, valamint egyéb régiségek, amelyek a tudósok körében nagy érdeklődést váltottak ki, azonban nem lehetett tudni, hogy pontosan honnan, melyik lelőhelyről származnak. Stein Aurél ezért célul tűzte ki, hogy módszeres régészeti kutatásokat folytasson e területen. 1900-1901 közötti első expedícióján Khotan környékén végzett ásatásokat. Már ezen az első nagy expedícióján megfigyelhető az a sokoldalúság, ami minden

későbbi kutatóútját is jellemzi: az ásatások mellett foglalkozik a terület földrajzával, az ott élő népek antropológiai és néprajzi leírásával, nyelveivel, s nem utolsósorban céljai közt szerepelt az is, hogy *„a még fel nem térképezett, vagy hiányosan felvett területeket a biztosabb kartográfiai ismeretek körébe bevonjam”*.

Öt évvel később ismét útra kelt, hogy már nagyobb területen tárja fel az indiai, a kínai és a klasszikus nyugati keveredéséből és egymásra hatásából Kelet-Turkesztánban kialakult kultúra emlékeit. Az expedíció több mint harminc hónapos terepmunkát jelen-

A lovárai-hágó. 1906. május 3-án kelt át Stein csapatával a 3100 méter magas átjárón, amelyet a néhány nappal korábbi lavinák mély hó alá temettek. Cat. Stein LHAS Photo 37/3(26)

Az Otrogghul-gleccser 5000 méteres magasságban, Kunlun hegység Cat. Stein LHAS Photo 37/3(4)

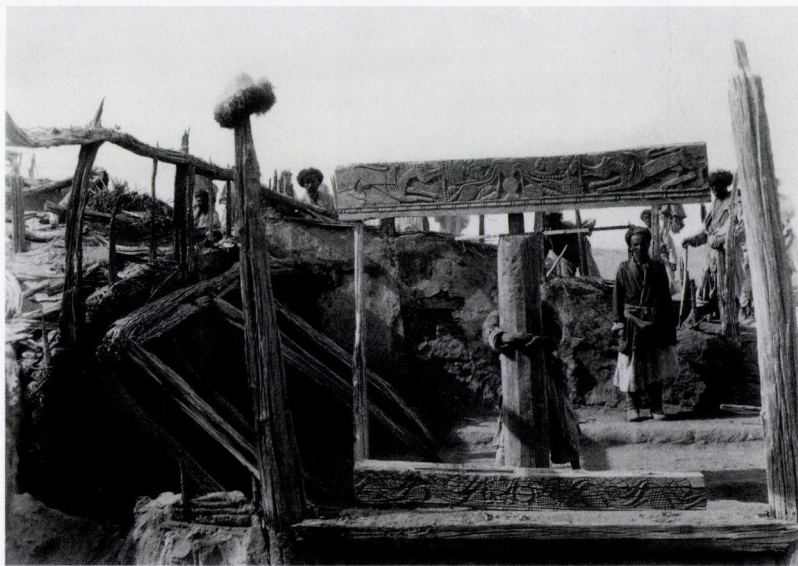
tett, az ekkor megtett út hossza meghaladta a tizenhatezer kilométert.

1906 áprilisában indult az indiai határszélről, Csitrálon és Masztúdzson keresztül, ahol buddhista maradványokat vizsgált és etnográfiai adatokat is gyűjtött. A Darkót hágón (4700 méter) át, annak gleccserén leereszkedve annak a tang-kori annalesekben megörökített katonai expedíciónak az útvonalára igyekezett fényt deríteni, amelyik 747-ben egy kínai tábornok, Gao Xianzhi vezetésével kelt át a Pamíron, és ereszkedett le Gilgit területére. Stein Afganisztán királya engedélyével Váhán területén és az afgán Pamíron szabadon átvonulhatott, majd Kásgarban barátja, a terület angol rezidense, Sir George Macartney (1867-1945) házában

pihent meg, s ott fogadta fel titkárául a kínai Jiang Siye-t, akinek szolgálatairól és tudományos segédkezéseiről mindig oly nagy elismeréssel nyilatkozott a későbbiekben. Kásgarban készült fel a Selyemút déli útvonalán található romhelyek átvizsgálására. Innen Járkand érintésével ment Khotánba, majd a nyár folyamán a Kunlun térképezetlen magas övezeteibe. Ezt követően Khotan környékén még addig nem ismert romhelyeket kutatott át. Utána visszatért Nijába, ahol már az első expedíció alatt is jelentős leleteket gyűjtött. Itt újabb kharósthí írásos emlékeket talált, ezen kívül használati tárgyak, textilmaradványok és faragott épületdíszek jutalmazták az ismételt, alaposabb kutatást. Ezután a Lop-sivatagba, a híres svéd geográfus, Sven Hedin (1865-1952) által felfede-

Nija, kiszáradt folyómeder, gyaloghíd maradványaival. Cat. Stein LHAS Photo 37/4(4)

III. sz. ház maradványa fafaragásokkal, Nija. A település a Shanshan királyság fővárosa volt. Az itt talált épületmaradványok faragott faserkezeteikkel a klasszikus nyugati építészet helyi változatát képviselik. Cat. Stein LHAS Photo 37/3(13)

Miráni freskó: Gautama bódhiszattva tanító testtartásban egy hercegi ruhába öltözött hívővel.
Cat. Stein LHAS Photo 13/1(51)

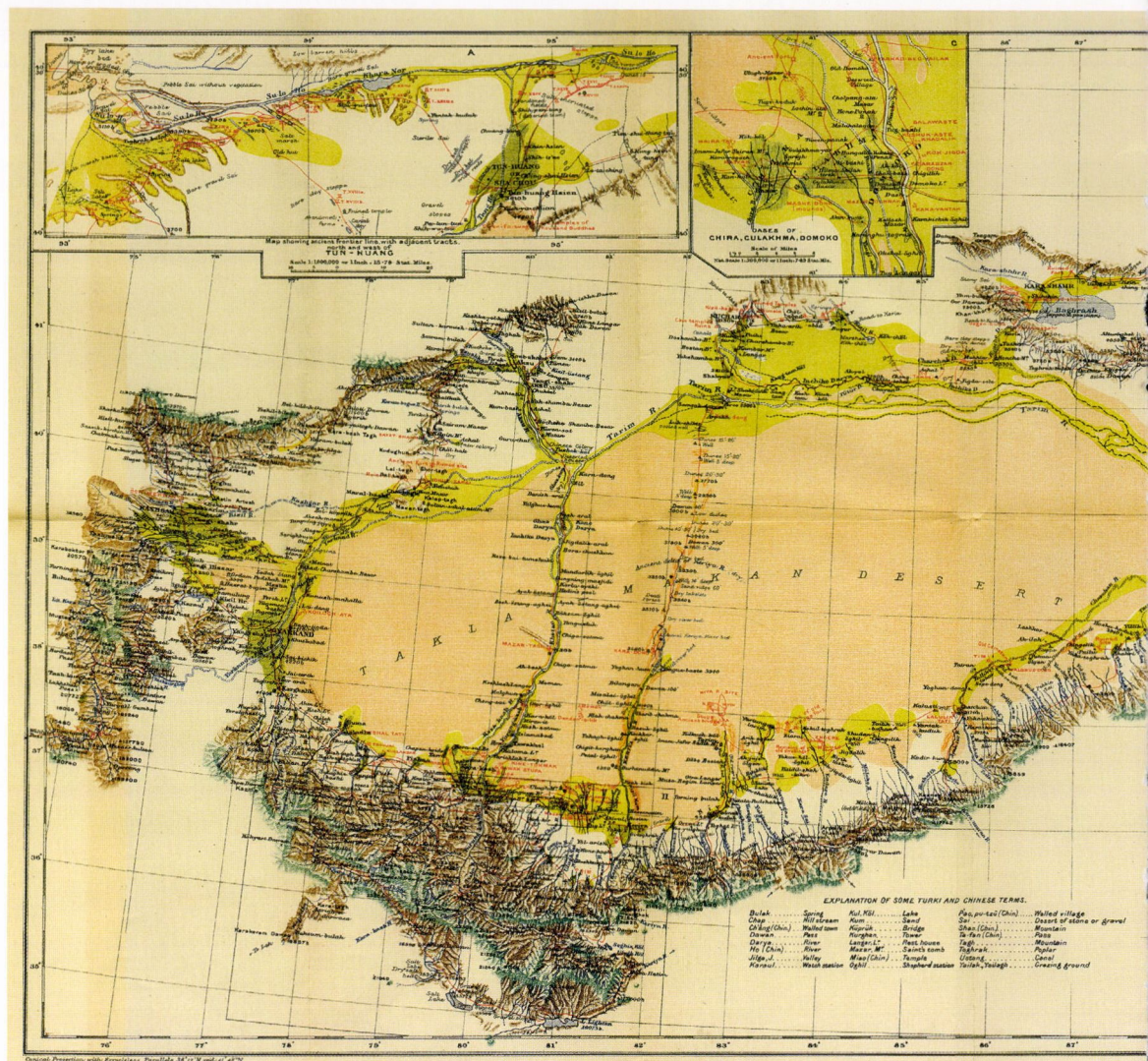
zett Loulan romjaihoz ment. A nagy számban előkerült írásos emlékek alapján Stein megállapította, hogy Loulant a Kr. e. második század végén alapították egy fontos útvonal ellenőrzésére szolgáló kínai katonai állomáshelyként.

1907 januárjában a miráni romhelyet kereste fel, ahol a nagy romos erődből, amely a VIII. században egy tibeti helyőrség állomáshelye volt, mintegy ezer tibeti nyelvű, fára és papírra írt, elsősorban hivatalos szövegeket tartalmazó kéziratot talált. A közeli buddhista szentélyből pedig III. századi

művészeti emlékek kerültek elő. A nagyméretű stukkó domborművek a görög-buddhista szobrászattal való rokonságot példázták, a falfestmények, köztük gyönyörű szárnyas angyalok, a hellenisztikus festészet hatásáról tanúskodtak.

Februárban továbbindult kelet felé, útjának célja: Dunhuang. Ezt az utat követte a VII. században a kínai buddhista szerzetes Xuanzang, aki Indiába ment, hogy onnan buddhista szent könyvekkel megrakodva térjen vissza Kínába. Stein őt is kalauzának tekintette ezen a területen, hasonlóan Marco Polohoz, aki a XIII. században szintén végigjárta ezt az utat.

Stein Aurél felfedezte és két hónap alatt mintegy 220 km hosszúságban felmérte a Han-korban, az észak felől betörő hunok ellen épített határfalat, melyet limesnek nevezett el, mivel „történelmi tekintetben is érdekes elgondolni, hogy a Nagy Fal e legnyugatibb része nem csupán védelem céljából épült – mint a <kínai falakról> általában hinni szokás – hanem elsősorban avégből, hogy nyitva tartsa az utat az erélyes hadi előnyomulásra. Célja tehát párhuzamba vonható a száz esztendővel fiatalabb korú római limes-ek rendeltetésével.” Megtalálta a híres Jáde-kaput (Yumen). Az őrtornyokból és a határfal mellől nemcsak a katonai adminisztrációról képet adó dokumentumok, hanem igen jó állapotban megőrződött használati tárgyak, ruhadarabok stb. kerültek elő, melyek kiválóan szemléltetik ennek az elhagyott határszakasznak a mindennapi életét. De egyéb érdekességek is fennmaradtak a kereskedelmi útvonalak révén, pl. mintegy tucat régi szogd nyelven írt levél.

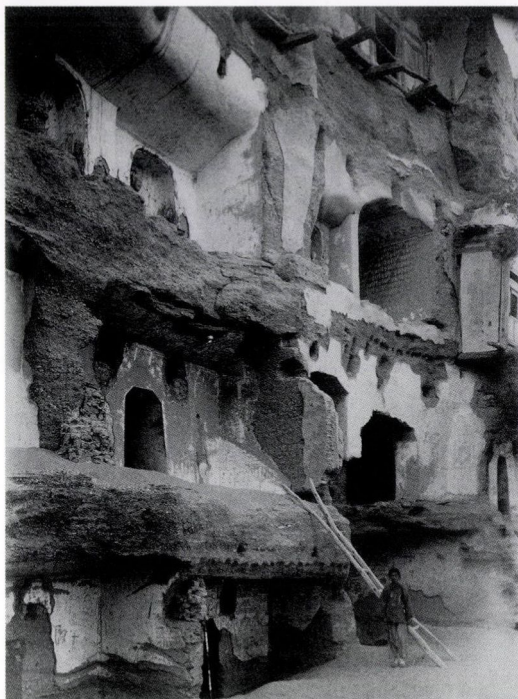
Stein Aurél II. expedíciójának összefoglaló térképe

Dunhuang

Dunhuang a Góbi sivatag szélén, a mai Kína Gansu tartományának nyugati felén található. Az oázisváros nemcsak a Selyemút kereskedelmi karavánjainak volt fontos megálló helye, de a Belső-Ázsiából és Indiából érkező követségek útvonala is erre vezetett. A buddhista és más vallások hittérítő szerzetesei és

zarándokai is itt pihentek meg, vagy telepedtek le hosszabb-rövidebb időre.

A várost, mint helyőrségi központot, a Han-dinasztia nagy császára, Wudi alapította Kr. e. 111-ben, Kína nyugati terjeszkedésének biztosítására és a kereskedelmi útvonal ellenőrzésére. A várostól északra jelző őrtor-

Barlangszentélyek a sziklafalon.

Cat. Stein LHAS Photo 37/3(20)

kivágtak a veszélyes útnak, vagy éppen megköszönték a szerencsés átkelést a homoktengeren. A várostól délkeleti irányban található a Mingsha Shan, azaz a Dörgő Homok Hegye. Ennek peremén húzódik az a hosszú sziklafal, ahol egy Yuezun nevű szerzetes – talán meditációra alkalmas nyugodt helyet keresve – 366-ban kivájta az első barlangot. Ezt ezer éven keresztül szinte megszakítás nélkül újabbak követték, és a kezdetekben csak szerzetesi lakóhelyként szolgáló barlangok később istentiszteleti célokra használt templomüregekké váltak. Ezeket már díszítették is, így alakult ki az Ezer Buddha barlangtemplomok (Qianfodong) néven ismert művészeti együttes, amelyet a máig fennmaradt 492 barlangban található 45 ezer négyzetméternyi falfestményével és több mint 2000 stukkó szobrával a világ legkülönlegesebb buddhista művészeti galériájaként tartanak számon.

Részen restaurált stukkó szoborcsoport, középen Buddha, két oldalán tanítványai Ananda és Kásjapa, Avalókitésvara és Ksitigarbha bódhiszattvák, valamint két égtájrőző király. A 650-780 között díszített 45. számú barlang részlete, Qianfodong, Cat. Stein LHAS Photo11(207)

A lezárt barlang titka

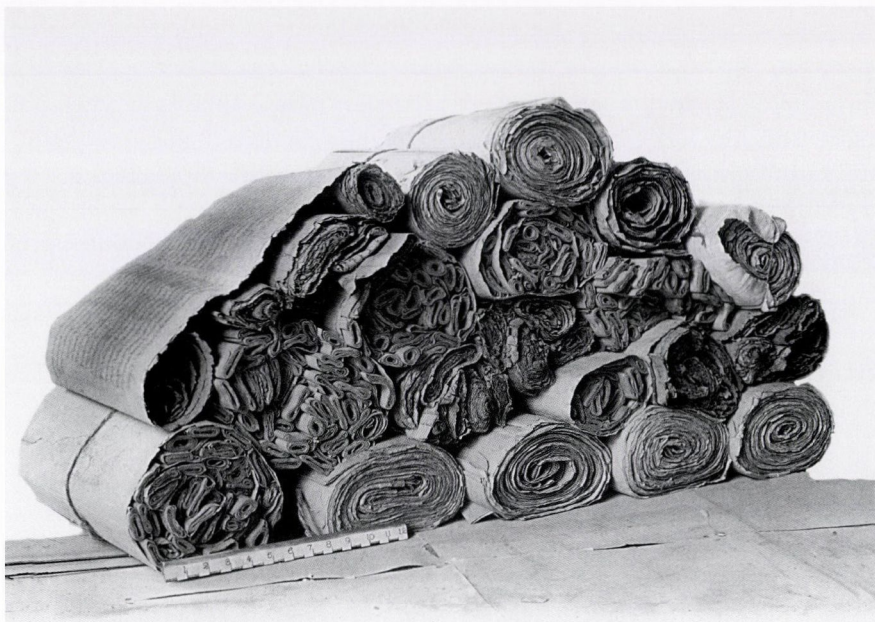
Stein Aurél 1907 márciusában érkezett Dunhuangba, ahol egy türk kereskedőtől értesült arról, hogy néhány évvel korábban egy lezárt üregből nagy mennyiségű régi kézirat került elő.

Az elfalazott cellát 1900-ban az Ezer Buddha barlangok önkéntes őre, Wang

Yuanlu találta meg. Az egyszerű taoista szerzetes életfeladatának tekintette, hogy a hívóktól gyűjtött adományokat a szentélyek megtisztítására, a sérült szobrok és festmények javítására és újak készíttetésére fordítsa. Egyszer egy széles folyosón lévő freskó repedését vizsgálva elfalazott üreget talált, ami a

A Qianfodong: Ezer Buddha barlangtemplomok.
Kézzel rajzolt térkép, Cat. Stein LHAS 64/34

Kéziratköteg a barlangkönyvtárból. Cat. Stein LHAS Photo 13/1(56)

földtől a mennyezetig tele volt kézirat-kötegekkel. A felfedezést követően értesítést és mintát is küldött a körzet elöljárójához, és azt az utasítást kapta, hogy zárja le és őrizze a kéziratokat rejtő cellát. Steinnek tehát, hogy láthassa a kéziratokat, nagyon megfontoltan kellett eljárnia, hogy feloldja Wang bizalmatlanságát és félelmét. A megoldást egy falfestmény adta, amely Xuanzang-ot, a Kínában mindenki által ismert VII. századi buddhista szerzetest ábrázolta, akiről Stein azt mondta Wangnak, hogy ő védőszent-jének tekinti, s most is az ő nyomában jár ezen a vidéken. Miután így sikerült Wang bizalmát megnyernie, Stein a szentélyek javítására felajánlott ezüst árán elvihetett 24 láda kéziratot, valamint 5 ládára valót a papírkötegek közé rejtett festmények közül.

A barlangkönyvtár, ahogyan általában nevezik a hivatalos számozás szerinti 17-es barlangot, valójában egy kb. 160 cm magas, 270 cm széles cella, amely 20 köbméternyi

kéziratot és festményt tartalmazott. A kéziratok legnagyobb része kínai, nagy számban vannak tibeti nyelvűek is, de a buddhizmus terjedése és a kultúrák keveredése miatt különböző indiai, iráni és török nyelveken írt munkák is találhatók közöttük. A vallási szövegek túlnyomó része buddhista, de manicheus, nesztorianus keresztény, taoista és konfucianus iratok is fellelhetők, valamint világi tartalmú dokumentumok, amelyek képet adnak a város gazdaságáról, társadalmáról, mindennapi életéről.

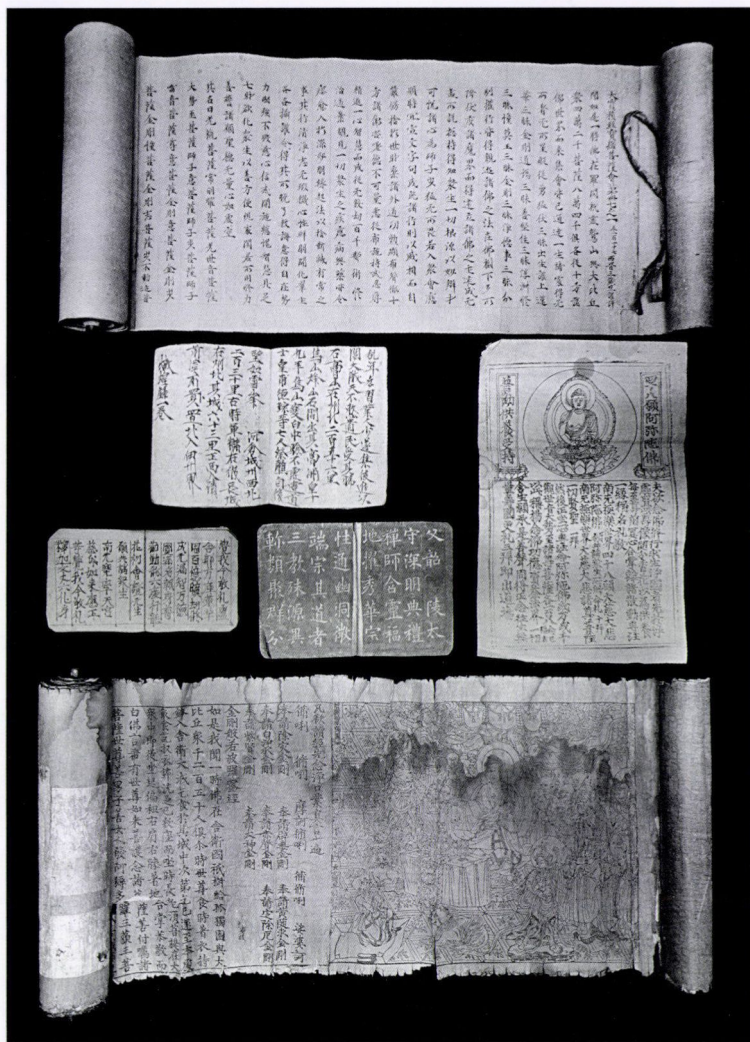
A legkorábbi keltezett dokumentum 406-ból, a legkésőbbi 1002-ből való. A barlang befallazásának oka nem ismert. Korábban a kutatók – maga Stein is – a tangut invázióval magyarázták, az utóbbi időben inkább az első muszlim török dinasztia, a Karahanidák előrenyomulásával hozzák összefüggésbe.

Hogyan került ilyen nagy mennyiségű kézirat ebbe a kicsiny cellába? A buddhista tekercsek nagy része a barlangok templom-

könyvtárhoz tartozott, de feliratok bizonyítják, hogy a körzet távolabbi kolostoraiból is kerültek ide olyan kéziratok, amelyek már elhasználódtak, ezért kivonták őket a forgalomból, de egyrészt tartalmuk, másrészt a papír drágasága miatt is, megőrizték. A papírt később felhasználták a még használatban lévő tekercsek javításához. A világi tartalmú iratokat, mint például a végrendeleteket,

szerződéseket itt helyezték biztonságba, Dunhuang közigazgatása pedig levéltárként használta a helyet, erre utalnak a különféle összeírások, népszámlálási nyilvántartások, kalendáriumok.

A kéziratokon kívül a barlangkönyvtárban találták meg a világ legrégibb nyomtatott könyvét: a 868. május 11-re datált Gyémánt Szútrát, valamint több száz selyemre, vá-

Válogatás kínai kéziratokból és nyomtatott könyvekből könyv és tekercs formátumban, alul a világ legrégibb nyomtatott könyve, a Gyémánt Szútra, 868. május 11-i datálással. Cat. Stein LHAS Photo 13/1(75)

A templomot védő Vadszrapáni, a „villám tartója” és egy bódhiszattva.
Jelenleg mindkét festmény Delhiben, a Nemzeti Múzeumban található.
Cat. Stein LHAS Photo 13/1(64)

szonra és papírra festett festményt, himzett fogadalmi ajándékokat. A festett selymek és vásznak valaha templomi zászlók voltak, melyeket magánszemélyek adományoztak. „Főgondom most már csak az volt, hogy amennyit csak lehet, megmentsek szomorú

fogságukból. Meglepetésemre és nagy megnyugvásomra a czella porkolábja nem tulajdonított nagy fontosságot a Tang-idők e finom művészi emlékeinek, s így hamarosan félre tehettem a legértékesebb darabokat” – írta Stein.

A buddhizmus hitvilága jelenik meg a barlangok művészeti emlékein. Ezen belül a mahájána irányzat istenségeit, félisteneit, démonait láthatjuk a dunhuangi barlangok festményein és szobrain.

A buddhista tanítás szerint a szenvedés a lét lényege. A szenvedéstől való megszabadulás csak a létszomj kioltásával érhető el, így lehet kiszabadulni az újjászületések láncolat-

tából, s eljutni a Nirvánába. A Kr. e. VI. században a Kapilavasztu melletti Lumbiniligetben (ma Nepál) született Gautama Sziddhártha által megfogalmazott erkölcsi-filozófiai rendszer az alapító halála után nagy változásokon ment át, s a negyedik zsinatot követően két nagy irányzatra szakadt. Az orthodox iskola szerint a megvilágosodás, majd a halált követően a Nirvánába való elju-

Avalókitésvara donátorokkal. A késői dunhuangi festmények közé tartozik, készítésének éve: 983. Cat. Stein LHAS Photo 38/2(129)

Bódhiszattva fej, Ming-oi, 7-8. század. Ez a szobor-töredék a tűzben megrongálódott XV. számú szentélyből származik, ezért eredeti festése megsemmisült. A klasszikus gandharai szobrászat hatását mutatják a félig-cukott szemek, a szemöldök, a száj és az orr megminta-
tázása.

Cat. Stein LHAS Photo 13/1(4)

tás csak szigorú aszkézis és meditáció révén lehetséges, melynek során a gyakorló fokozatosan lerombolja a független, változatlan és örökéletű „én”-be vetett hitét. Ahogyan azt már a Buddha is kijelentette, ez az út ugyan járható bárki számára, mégis csak igen kevesen lesznek azok, akik végül elérik a

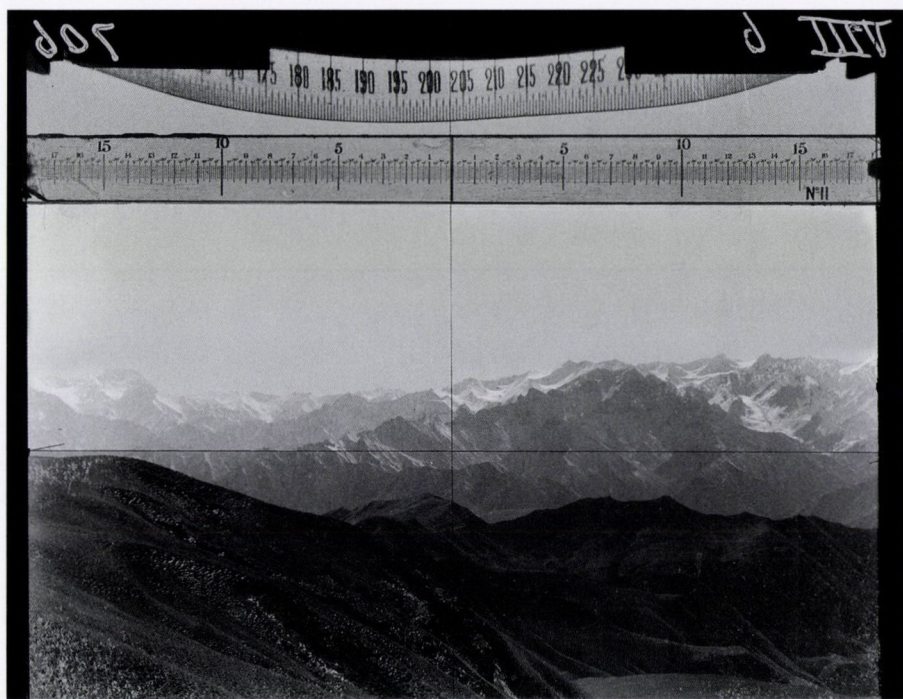
Nirvánát. Az új irányzat, mely az i.e. I. és az i.sz. I. század között alakult ki, úgy vélte, hogy az orthodox iskola Nirvánája nem lehet teljes, mert a gyakorlón kívül a többi szenvedő lény nem nyer általa megszabadulást. Az új irányzat eszményképe a bódhiszattva lett, aki megvilágosodása után nem lép a Nirvánába, hanem felfüggeszti azt egészen addig, amíg minden lényt a megvilágosodás ösvényére nem segít. Mivel ez az új irányzat sokak számára biztosítja a szenvedéstől való megszabadulást és a megvilágosodás elérését, „nagy kocsi”-nak (mahájána) nevezte el magát, szemben az orthodox irányzattal, amit „kis kocsi”-nak (hinajána) nevezett. A mahájána, bár igen összetett filozófiai rendszert dolgozott ki, mégis elsősorban a tömegeknek szólt. A világi hívek adományokkal kísért könyörgései az olyan bódhiszattvákat szólították meg, mint az együttérzést jelképező Avalókitésvara, a bölcsességgel megajándékozott Manydzsusri, a védelmező Vadzsrapáni vagy az eljövendő Buddha, Maitréja. Szóltak az istenséggént felfogott egyetemes Buddhához is, illetve ennek különböző aspektusait megjelenítő többi buddhához is, akik a különböző mennyországok felett uralkodtak. Ilyen volt például a Gyógyító Buddha, Bhaisadzsaguru, aki a betegségektől oltalmazta a híveket, vagy a Végtelen Fény Buddhája, Amítábha, akinek a paradicsomába eljutni a laikus hívek legáhíttabb célja volt. A holtak egy túlvilági ítélőszék elé kerülnek, a mennyország csak az erényes élet jutalma lehet, míg a bűnösökre a pokol vár.

Dunhuangtól Londonig

A dunhuangi megfeszített munka után Stein folytatta útját az Anxi oázis felé, s ellátogatott a Tízezer Buddha barlangtemplomaihoz (Wanfoxia), ahol jóval kevesebb barlang található, de falfestményeinek szépsége vetekszik a Qianfodong-ban találhatókéval. Ezután a Nan-sanban kezdett térképészeti felvételeket készíteni, majd következett a második téli ásatási szezon a Tarim-medencében. Anxi-tól Karasahr-ig több mint 1400 kilométeren keresztül követte azokat a katonai és kereskedelmi útvonalakat, melyeken keresztül Kína a Nyugattal érintkezett a Tang-időktől kezdődően. Hámi és Turfán területén fontos ásatási helyszíneket vizsgált át. Decemberben a Karasahr-tól 24 kilométerre délnyugati irányban fekvő Ming-oi

‘Ezer ház’ romhelyen található több mint száz buddhista szentélynél kezdett ásatásokat. Kucsár felkeresése után átszelte a Taklamakánt észak-déli irányban, arrafelé indulva, ahol a Kerija folyó elvész a homokban. Kockázatos vállalkozás volt ez. Végül, már erősen fogyó ivóvízkészlettel, de még idejében elérték a befagyott folyót. A sivatagi átkelés után, ami leginkább a térkép-felvételek szempontjából volt érdekes, Stein Karadongban ismét archeológiai kutatásba kezdett.

További útja során kisebb buddhista szentélyeket tárt fel, Ucs-Turfán és Kelpin közötti feltérképezetlen területeken dolgozott, ahol őrtornyok romjait fedezte fel, bizonyítékul arra, hogy a Kászar felé vezető kínai út valaha arra haladt. A növekvő hőség

Forotodolit felvétel a Tope-gerincről, a Jurung-kás völgye felett, Jangi-daván.
Stein Aurélt itt érte a baleset. Cat. Stein LHAS Photo 12/1(75)

miatt azonban munkáját be kellett fejeznie. Visszatért Khotanba, ahol hat hétig tartott az ásatási eredmények becsomagolása. A ládákat szállító ötven tevéből álló karavánját 1908. augusztus elsején indította útnak India felé. Ezután indiai földmérője társaságában elindult a Jurung-kás forrásvidéke felé, s keletről kívánta megközelíteni az addig teljesen ismeretlen hegységet. A Kunlun 6000 méternél magasabb, meredek oldalgerinceire kellett felkapaszkodni, hogy háromszögeléssel és fotografikus körképpel felvegyék a Jurung-kás forrásvidékét környező hegyvidéket. Amikor a Jangi-davánon, az Új-hágón át vezető utat térképezte fel baleset érte: jobb lábának ujjai lefagytak, aminek következtében azokat amputálni kellett. A műtéthez Ladakba kellett magát vitetnie, ahol Lehben, az ottani morva misszióban kapott orvosi ellátást.

1909 januárjában érkezett Budapestre, majd onnan utazott tovább Londonba. A British Museum-ba sértetlenül megérkezett

hatalmas anyag feldolgozása hosszú időt vett igénybe. A II. expedíció népszerű leírása a *Ruins of Desert Cathay* 1912-ben jelent meg. Az öt kötetes *Serindia* (1921) foglalja össze az expedíció tudományos eredményeit. A Stein-gyűjtemény néhány darabjának első zártkörű bemutatójára – Stein részvételével – 1910-ben került sor a British Museum-ban. Az első nyilvános kiállítást a VII. Edward Galéria megnyitása alkalmából rendezték 1914-ben. Tekintettel arra, hogy az expedíciót a British Museum és Brit-India kormánya közösen finanszírozták, a leleteket arányosan elosztották, és egy részüket visszaszállították Indiába. Stein Aurélt a későbbiekben többször támadták a leletek elszállítása miatt. Az ő szeme előtt azonban mindvégig az a cél lebegett, hogy a feltárt emlékekből minél többet megmentsen és olyan múzeumi környezetbe juttassa, ahol azokat szakszerűen kezelik, megóvják és mindenki számára elérhetővé teszik.

Dunhuang kiállítás a British Museum-ban, 1914-ben. Cat. Stein LHAS Photo 28/7(3)

Irodalomjegyzék

- CATALOGUE OF THE COLLECTIONS OF SIR AUREL STEIN in the Library of the Hungarian Academy of Sciences / comp. by John Falconer, Ágnes Kárteszi, Ágnes Kelecsényi, Lilla Russell-Smith.- Bp.: MTA, 2002. - 350 p.: ill.
- KREITNER Gusztáv: Gróf Széchenyi Béla keleti utazása India, Japán, China, Tibet és Birma országokban - Bp.: Révai, 1882. - XVI, 1028 p., 51 t.
- LÓCZY Lajos: A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása: Gróf Széchenyi Béla keletázsiai utazása alatt (1877-1880) szerzett tapasztalatai alapján és a meglevő irodalom fölhasználásával írta Lóczy Lajos - Bp.: K. M. Természettudományi Társ., 1886. - XIV, 884 p., 97 t
- MIKLÓS Pál: A tunhuangi Ezer Buddha barlang-templomok. - Bp.: Helikon, 1959. - 125 p. 33 t.
- THE SILK ROAD: Trade, travel war and faith / ed. by Susan Whitfield and Ursula Sims-Williams. - London: The British Library, 2004. - 366 p.: ill.
- STEIN Aurél: Földrajzi és régészeti kutatások Belső-Ázsiában (1906-1908). - Bp.: Magyar Földrajzi Társaság, 1909. - pp. 281-294, 329-344.
- Megj.: Földrajzi Közlemények, 1909, XXXVI, köt. 7-8 füz.
- STEIN Aurél: Romvárosok Ázsia sivatagjaiban. - Bp.: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1913. - 10, 667 p., 192 t. + 1 térk.
- SUPPLEMENT TO THE CATALOGUE OF THE COLLECTIONS OF SIR AUREL STEIN in the Library of the Hungarian Academy of Sciences / comp. by John Falconer, Ágnes Kárteszi, Ágnes Kelecsényi, Lilla Russell-Smith.- Bp.: MTA, 2007. - 191 p.: ill.
- WHITFIELD, Roderick: Caves of the Thousand Buddhas: Chinese art from the Silk Route. London : British Museum, 1990. - 208 p.: ill.
- WOOD, Frances: The Silk Road : two thousand years in the heart of Asia. - London: The British Library, 2003. - 270 p.: ill.

A Selyemút rejtett kincsei
Stein Aurél és az Ezer Buddha barlangtemplomok

Írta: KELECSÉNYI ÁGNES
Fényképek: LÁNG KLÁRA
Könyvterv: LENGYEL JÁNOS
Kiadja: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Budapest, 2007
ISBN 978 963 7451 14 0
© MTAK

A címlapon: Donátor. A „Buddha a Tant hirdeti”
c. 8. századi selyemfestmény bal alsó sarkában található nőalak,
kezében virággal

A hátlapon: Stein Aurél expedíciós művei
kötéstábláin szereplő vésetnyomat, Pallas Athéné egy nijai pecsét alapján

Nyomdai munkák: Mester Nyomda Kft.